

Кучерова Г.Ю.

к.е.н., доцент кафедри оподаткування

Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, Україна

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СВІДОМОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ОПОДАТКУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена узагальненню аспектів розвитку податкової свідомості суб'єктів оподаткування. На стику психології та економіки обґрунтовано чинники розвитку податкової свідомості суб'єктів оподаткування, що формуються в динамічній системі податкового конфлікту інтересів.

Ключові слова: податкова свідомість, адміністрування податків, рівень життя, умови ведення бізнесу, соціально-економічні рішення, податковий контроль.

Формул: 0; рис.: 2, табл.:0, бібл: 6

Kucherova G.J.

PhD, Associate professor

Classical private University, c. Zaporizhia, Ukraine

ASPECTS OF TAX CONSCIOUSNESS DEVELOPMENT BY CONFLICT OF INTERESTS OF PERSONS OF TAXATION

Annotation. The article is devoted to the generalization of the tax aspects of consciousness in subjects of taxation. At the intersection of psychology and economics factors justified the development of tax consciousness of the subjects of taxation, which are formed in a dynamical system of conflict of interest.

In tax environment a tax conflict can be defined as conflict of interests of associating groups of persons by formation and development processes of tax and financial relations, which create a tax conflict according to their horizontal structure (commercial interests, tax evasion) and to their vertical structure – scenario of tax conflict and its solution.

A tax conflict, which is a precondition of tax conflict, doesn't finish with its solving because they are dynamic.

The level of development and scenario of any tax conflict are restricted to level of tax awareness of taxation persons and to the moment, when the decision about appearance reasons, comes into force.

Keywords: tax consciousness, administration of taxes, the level of life, business environment, social and economic decisions, tax control.

Formulas: 0; fig.: 2, tabl.: 0, bibl.: 6

JEL Classification: H 71, H 22, D 74.

Кучерова Г. Ю.

к.е.н., доцент кафедри налогообложения

Классического частного университета, г. Запорожье, Украина

АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ НАЛОГОВОГО СОЗНАНИЯ В СРЕДЕ КОНФЛИКТА ИНТЕРЕСОВ СУБЪЕКТОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Аннотация. Статья посвящена обобщению аспектов развития налогового сознания субъектов налогообложения. На стыке психологии и экономики обоснованно факторы развития налогового сознания субъектов налогообложения, которые формируются в динамической системе налогового конфликта интересов.

Ключевые слова: налоговое сознание, администрирование налогов, уровень жизни, условия ведения бизнеса, социально-экономические решения, налоговый контроль.

Формул: 0; рис.: 2, табл.:0, библи: 6

Постановка проблеми. Сучасний розвиток соціально-економічних систем проявляється через прояв ініціативи щодо формування та реалізації суспільно-політичної та фінансово-економічної складової громадської свідомості українського населення. Ефективність будь-яких реформ та принципових перебудов зазначених систем цілком залежить від усвідомлення кожним їх потреби та негайної практичної реалізації. Трансформації сучасної податкової системи, які відбуваються останніми роками, призвели до яскравого прояву формальності у бюджетно-податкових відносинах, що відповідають умовам ірраціональної дійсності функціонування суб'єктів оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розвитку вітчизняної податкової системи займалися такі провідні вчені, як З.С. Варналий, Ю.Б. Іванов, Т.В. Калінеску, А.І. Крисоватий, П.В. Мельник, О.В. Покатаєва, Л.Л. Тарангул тощо. Проте, вагомих вплив на процеси сучасного оподаткування здійснює їх неформальна складова – податкова свідомість, питанням розвитку якої приділено недостатньо уваги.

Метою статті є узагальнення сучасних аспектів розвитку податкової свідомості суб'єктів оподаткування в середовищі конфлікту їх інтересів.

Накопичення та загострення суспільно-політичних проблем на тлі чергового економічного спаду підкріплюються відсутністю складових податкової свідомості як з боку суб'єктів господарювання, контролюючих органів, так і з боку держави, які загалом являються суб'єктами оподаткування. Певні податкові факти мають відповідну реакцію на них суб'єктів оподаткування, чия поведінка та діяльність так само стає підґрунтям до появи цих фактів.

Дуальність оподаткування проявляється через взаємозв'язок сплати податкових надходжень платниками податків та адмініструванням їх контролюючими органами в межах чинного законодавства, тому досліджувати формування та розвиток податкової свідомості доцільно, враховуючи протилежність цілей функціонування суб'єктів оподаткування.

Полярність кінцевих цілей суб'єктів оподаткування посилюється такими застарілими негативними чинниками сучасності як:

- українська ментальність;
- соціальна нерівність;
- корупція;
- суспільно-економічна інфантильність;
- низький рівень фінансово-економічної грамотності;
- відірваність сучасної системи вищої освіти від реалій та потреб соціально-економічного розвитку;
- низький рівень життя тощо.

Також, вагомою складовою систематизації чинників впливу та їх взаємозв'язків на розвиток податкової свідомості є їх обґрунтування в межах формальних та неформальних податкових відносин, які проявляються в економічному та соціально-психологічному вимірах. Формальність податкових відносин загалом проявляється через реалізацію низки поетапних законодавчих стереотипних дій, сукупність яких представляє собою історично визначену форму прояву податкової поведінки. Неформальну складову податкових відносин представляють прояви характеру структурних елементів податкової свідомості, які можуть бути свідомим та несвідомим вибором напряму їх розвитку, що визначатиме кінцевий результат.

Чинників, що сприяють чи негативно впливають на розвиток податкової свідомості у суб'єктів оподаткування, також доречно групувати за критеріями

досягнення максимізації податкових надходжень до бюджету та мінімізації сукупних податкових платежів в межах оптимізації їх податкових ризиків, що дасть змогу знайти об'єднуючі точки дотику. Дослідження області даних точок дасть можливість побудувати оптимальну стратегію розвитку податкової свідомості на основі формування найкоротшого шляху досягнення поставленої мети.

Складність дослідження податкової свідомості як елемента соціально-економічної системи проявляється через її слабку структурованість. Доцільно враховувати, що податкова свідомість як категорія є: по-перше, результатом розвитку соціально-економічних відносин в державі; по-друге, сформувалася на стику таких наук як психологія, філософія, соціологія, оподаткування та економіка.

Саме тому формування податкової свідомості у суб'єктів оподаткування залишається досить дискусійним питанням у всіх сферах науки.

В даному дослідженні під податковою свідомістю розуміємо відповідне відображення податкових реалій через особливу податкову поведінку та діяльність [1]. Підвищення рівня податкової свідомості можливе через активізацію механізму мотивації з акцентом на розуміння громадського обов'язку та почуття соціальної відповідальності.

Зауважимо, що останніми досягненнями у розвитку соціальної економіки є результати в області формування та розвитку соціальної відповідальності та соціального підприємництва. Зокрема, формуються механізми соціальних ініціатив щодо перерозподілу прибутку суб'єктів господарювання з урахуванням фінансування збиткових соціальних проєктів, програм, організацій та підприємств. Також, формується підґрунтя для розвитку підсистеми підприємництва для різних верств населення та груп соціальної незахищеності.

Уся сукупність та багатогранність соціально-економічних процесів підкорена суспільній свідомості, яка є узагальненням особистісних характеристик культури та свідомості кожного з нас. Вагомою складовою суспільної та індивідуальної свідомості є економічна, зокрема, податкова свідомість, що є результатом практичного напрямку їх розвитку. Економічна та її функціональна складова – податкова свідомість визначають логіку та орієнтацію ситуативної поведінки суб'єктів податково-економічних відносин, що детерміновано специфікою комерційних вигід для задоволення власних смисложиттєвих інтересів.

Природа податкової свідомості проявляється в середовищі конфлікту інтересів суб'єктів оподаткування (влади, контролюючих органів, платників податків). Досліджуючи сферу податкового конфлікту інтересів суб'єктів оподаткування, причинно-наслідковий зв'язок яких формується на основі справляння податкових платежів, охарактеризуємо наступні соціально-економічні передумови його формування.

1. Особливості адміністрування податків (складністю, податковим навантаженням тощо). За даними «Paying Taxes 2014» [2] Україна все ще залишається на передостанньому місці в міжнародному рейтингу, що обумовлено високою загальною податковою ставкою на прибуток, яка становить 54,9%. Структура даної ставки складається з податку на прибуток (11,2%), податків на працю (43,1%) та інших податків (0,6%). Зазначене в ПКУ зниження корпоративного податку з 25% до 19% та перспективою доведення його частки до 16% суттєво не вплинуло на загальний показник ставки податку. Також, загальна кількість податкових платежів у 2013 склала 28 одиниць, з яких 1 - податок на прибуток, 24 - платежі по податках на споживання, 3 - інші податкові платежі. На адміністрування податкових платежів було витрачено 390 годин, з яких 100 годин - на корпоративні податки, 140 годин - на податки на працю та 140 годин – на податки на споживання.

Вагомим показником функціонування податкової системи є рівень податкового навантаження, динаміка показників якого представлена на рис.1.

Результати розрахунків слід аналізувати враховуючи, що при обчисленні показника податкового навантаження не включено інші обов'язкові платежі до державних соціальних фондів, які б підвищили рівень отриманих результатів.

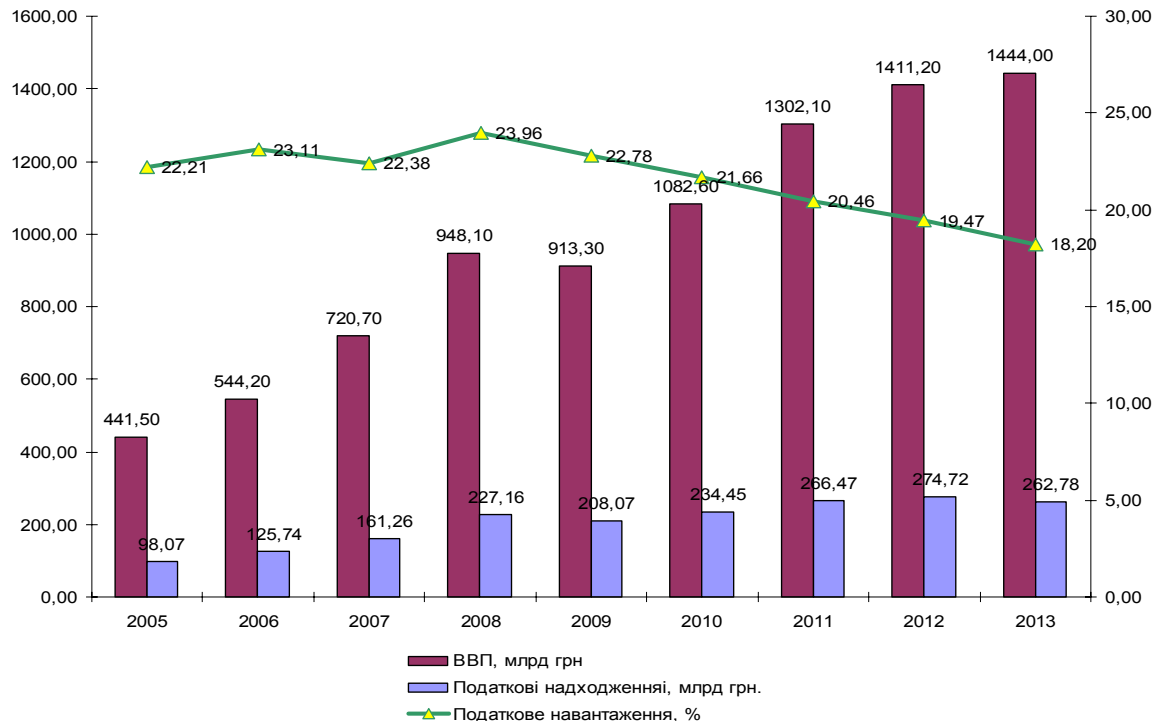

Рис.1. Динаміка показників податкового навантаження України (обчислено автором самостійно за даними [3; 4; 6])

На фоні зростаючої тенденції показників ВВП країни, спостерігаємо зниження темпів росту показників податкових надходжень з 2011 року в порівнянні з докризовим періодом розвитку. Незначні коливання показників податкових надходжень за 2011-2013рр. супроводжуються стійким зниженням рівня податкового навантаження в Україні. Така тенденція відповідає новим вимогам податкового законодавства, проте виникає питання щодо негайного обґрунтування альтернативного джерела поповнення доходної частини бюджету країни.

2. Податкова свідомість, яка формує суспільно-податкову культуру держави. Нажаль, сучасні податкові органи оцінюють податкову свідомість через відношення показника кількості поданих декларацій до кількості платників податків, що суперечить сутності даного поняття. Як категорія податкова свідомість сформована на стику наук, тому чинники її формування обумовлюються психологічними та економічними аспектами. Сучасна податкова свідомість в контексті теорії психології є безпосереднім проявом соціальної відповідальності, особистісної соціально-податкової культури та їх похідної - соціально-податкової ролі.

3. Рівень життя, що є результатом соціально-економічного розвитку держави. За даними Державної служби статистики інтегральна оцінка регіонального людського розвитку Запорізької області за своїми складовими представлена на рис.2., рис. 3:

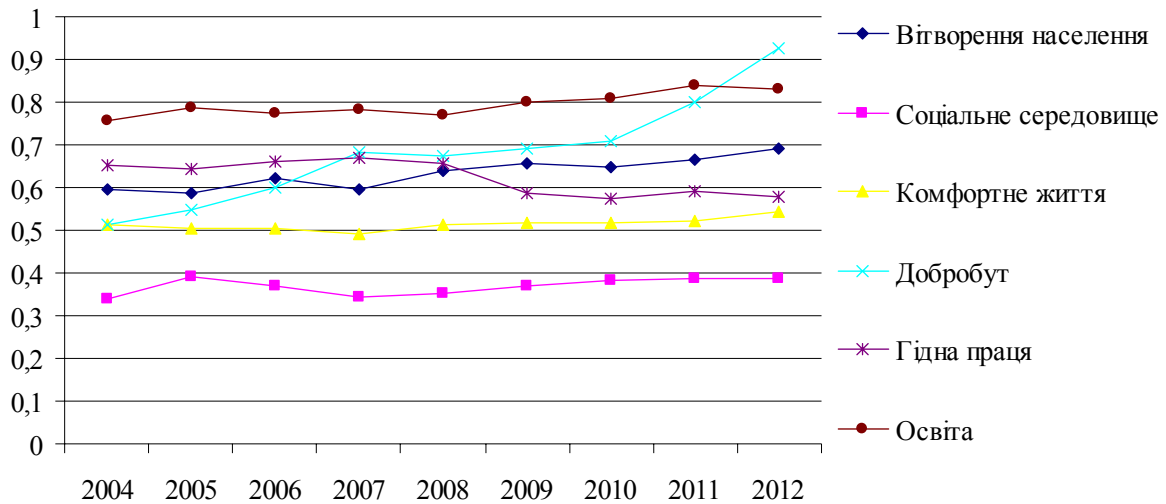

Рис. 2. Динаміка складових інтегрального регіонального індексу людського розвитку Запорізької області (узагальнено автором самостійно за даними [5])

З 2004 по 2012 роки Запорізька область демонструє стабільно низькі показники інтегрального регіонального індексу людського розвитку: рівня розвитку соціального середовища (біля 0,4) та комфортності життя (біля 0,5). Суттєво знизилися показники інтегральної оцінки гідності праці (з 0,65 в 2004 р. до 0,57 в 2012 р.), особливо з 2009 року, що обумовлено кризовими явищами в економіці держави. Демонструють зростання показники інтегральної оцінки відтворення населення та його добробуту, на зростання яких вплинули підвищення рівня бюджетних дотацій та підвищення рівня мінімальної заробітної плати. Однак, ці заходи аж ніяк не впорядкували рівень податкового навантаження для значно диференційованого за доходами економічно-активного населення.

4. Умови ведення бізнесу в контексті сучасного податкового простору За даними рейтингу “Ведення бізнесу 2013” (Doing Business 2013) Україна посіла такі місця: в 2011 р. – 149 місце із 185 досліджуваних країн; в 2012 р. – 152 місце і в 2013 р. – 149 місце. Тобто, принципово умови ведення бізнесу в Україні за досліджуваний період не змінилися. Проте, умови ведення бізнесу поступово відходять від конкуренто-ринкових механізмів та все більше нагадують побудову мережі неформальних бізнес-відносин, що загалом ґрунтуються на відповідних домовленостях. Саме тому декларовані аспекти соціально-економічної політики держави вкрай складно реалізувати в умовах відсутності дієвих соціальних та ринкових механізмів.

5. Нерівність у прийнятті соціально-економічних рішень. Вирішення складних питань розподілу повноважень та ресурсного забезпечення між громадою та усіма рівнями влади ускладнюються відсутністю з боку влади їх практичної реалізації та значною диференціацією за рівнем ініціативності територій. Нереалізовані на практиці спроби віднайти баланс інтересів суспільства та влади в процесі прийняття соціально-економічних рішень призвели до взаємної байдужості сторін. Збалансування системи повноважень, контролю та відповідальності між різними ланками влади та громадою, як однією з них, стане запорукою формування гнучкої та, водночас, стійкої системи підтримки прийняття управлінських рішень на територіальних та загальнодержавних рівнях.

6. Функціонування системи податкового контролю. Сучасна система податкового контролю побудована на засадах звуження контролюючої та

розширення консультативної та попереджувальної функцій. Проте, залишаються проблемними питання роботи контролюючих органів в середовищі податкового конфлікту, коли ефективним результатом їх діяльності є не забезпечення норм податкового права, а збільшення обсягів податкових платежів.

Низка зазначених вище чинників формує специфіку вітчизняних умов та форм взаємодії суб'єктів оподаткування через співробітництво, консолідацію, солідарність, кооперацію, партнерство, інтеграцію, конкуренцію та конфлікт.

Висновки. В податковому середовищі податковий конфлікт можна визначити як зіткнення інтересів взаємодіючих груп людей в процесі формування та розвитку податково-фінансових відносин, які за своєю горизонтальною структурою утворюють предмет податкового конфлікту (комерційні інтереси, ухилення від сплати податків тощо), а за вертикальною структурою – сценарії розвитку податкової конфліктної ситуації та виходу із неї.

Податковий конфлікт, який є передумовою виникнення податкового спору, не закінчується разом з його вирішенням, оскільки характеризується своєю динамічністю. Масштаби та сценарії розвитку будь-якого податкового конфлікту обмежуються рівнем податкової свідомості суб'єктів оподаткування та моментом набрання чинності прийнятого рішення щодо предмету його виникнення.

Подальшим напрямом дослідження буде обґрунтування сценаріїв розвитку податкової свідомості суб'єктів оподаткування в середовищі конфлікту їх інтересів.

Література

1. Кучерова, Г. Ю. Податкова свідомість як інструмент стимулювання соціально-економічних процесів у державі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми та механізми фінансового управління» (м. Харків, 12-13 грудня 2013 р.) [Текст] / Г. Ю. Кучерова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 245–248.
 2. Податкове навантаження в Україні та світі. Перша рейтингова система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>.
 3. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
 4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 5. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень. – К. : ДССУ, 2013. – С. 60.
 6. Сергєєва, Л. Н. Оцінювання податкового навантаження на макрорівні [Текст] / Л. Н. Сергєєва, Г. Ю. Кучерова // Часопис економічних реформ: науково-виробничий журнал. – 2012. – № 4(8). – С.50–58.
- Стаття надійшла до редакції 21.10. 2014* © Кучерова Г.Ю.

References

1. Kucherova, H. Y. (hruden 2013). Podatkova svidomist yak instrymnt stymuliuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv y derzhavi. *Sychasni problemy ta mekhanizmy finansovoho upravlinnia*. Kharkiv: VD «INZhEK», 245-248.
2. *Podatkove navantazhenia v Ukraini ta sviti. Persha reitynhova systema*. Available at <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>
3. *Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy*. Available at <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>
4. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Available at <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. *Rehionalnyi liudskyi rozvytok: statystychnyi biuletyn*. (2013). Kyiv: DSSU, 60.
6. Serheeva, L. N., & Kucherova, G. Yu. (2012). Otsiniuvannia podatkovoho navantazhennia na makrorivni. *Chasopys ekonomichnykh reform*. 4(8), 50-58.

Received 21.10.2014 © Kucherova G.J.